

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИДІВ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Ключові слова: запобіжний захід, підстава застосування, особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою.

Key words: preventive action, basis application, personal commitment, personal surety, pledge, house arrest, detention.

Постановка проблеми. Запобіжні заходи є одним з видів заходів процесуального примусу попереджувального характеру. Кримінальний процесуальний кодекс України є основним нормативно-правовим актом відповідно до якого застосовуються запобіжні заходи у кримінальному процесі. Науково-практичний коментар до КПК подає поняття запобіжних заходів як «заходів процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язаних з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного, обвинуваченого, які за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки» [3, с. 672].

Аналіз останніх досліджень. У різні періоди дослідження питання запобіжного заходу займались велика кількість вчених. На сьогодні даному питанню приділялась увага у дослідженнях Ю. М. Грошевого, В. Г. Гончаренко, Е. Р. Галимова, Т. В. Данченка, А. В. Захарко, О. М. Коріняк, Л. М. Лобойко, В. О. Михайлова, Р. М. Муртазин, В. О. Попелюшка, А. Р. Туманянц, З. Х. Шагієва, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та ін., але у світлі сучасних реформ, застосування запобіжних заходів є особливо актуальним та потребує додаткового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з визначення поняття запобіжних заходів можна виділити ряд ознак притаманних даному виду заходів процесуального примусу:

- мають попереджувальний (превентивний) характер;
- пов'язані з обмеженням деяких конституційних прав та свобод;
- застосовуються щодо осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення;
- можуть бути застосовані під час досудового розслідування або судового розгляду [1].

Законодавець передбачив обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу слідчим суддею, судом на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів. Відповідно до статті 178 КПК сюди входить:

1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;

3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;

6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого;

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;

9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;

10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;

11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини [4].

Для визначення підстав застосування запобіжних заходів у літературі існує декілька підходів. Деякі вчені вважають, що вирішення питання про запобіжний захід окрім доказів, що викривають певну особу, як таку, що скоїла злочин, повинні бути також достатні підстави вважати, що обвинувачений, перебуваючи на волі, приховується від слідства і суду, перешкодить встановленню істини в кримінальній справі, займатиметься злочинною діяльністю, або ухилитися від виконання вироку. Тільки наявність сукупних даних, що викривають певну особу у скоєнні злочину і свідчать про можливість його неналежної поведінки, на їх думку, може бути підставою для застосування до цієї особи запобіжного заходу [6, с. 241].

Перелік підстав, у разі наявності яких до особи можуть застосовуватись запобіжні заходи наводить новий КПК. Якщо особа може:

1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [4].

Кримінальний процесуальний кодекс України, а саме стаття 176 передбачає 5 видів запобіжних заходів:

- особисте зобов'язання;
- особиста порука;
- застава;
- домашній арешт;
- тримання під вартою.

Також передбачається тимчасовий запобіжний захід у вигляді затримання особи, та альтернативний запобіжний захід — передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд [5, с. 90–91].

З наведеного в ст. 176 КПК України переліку найбільш м'яким запобіжним заходом є **особисте зобов'язання**, яке полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого додаткових зобов'язань, окрім обов'язку перебувати за кожною вимогою до слідчого, прокурора і суду, передбачених статтею 194 КПК:

- 1) перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю.

Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід [7, с. 105].

Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду — прокурор. Сам слідчий у зв'язку з цим позбавляється права самостійно обирати запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання.

Цей запобіжний захід застосовується тільки до тих осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, що не є тяжкими [2, с. 92].

Особиста порука полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до статті 194 КПК і

зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу [4].

Особиста порука ґрунтується на тому, що за поведінку підозрюваного, обвинуваченого відповідають інші особи – поручителі, які, як правило, мають особисті чи службові зв'язки з особою, за яку вони поручились, і морально можуть впливати на неї. На поручителя покладається обов'язок забезпечити не тільки явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу, а і виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків, зокрема: утримуватися від спілкування із будь-якою особою, не відвідувати визначені місця, пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності, докласти зусиль до пошуку роботи або для навчання тощо [6, с. 301].

Процесуальний порядок застосування особистої поруки:

1) громадяни, що виявили бажання бути поручителями, подають до слідчого, прокурора чи суду відповідну заяву;

2) слідчий чи прокурор звертаються до місцевого суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу особистої поруки;

3) слідчий суддя, суд має впевнитися в тому, що поручителі дійсно можуть позитивно впливати на поведінку підозрюваного, обвинуваченого, забезпечити його явку на першу про те вимогу чи виконання покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків;

4) слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про застосування запобіжного заходу особистої поруки, де зазначаються конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого;

5) у разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення;

б) кожний поручитель дає письмове зобов'язання про те, що він ручається за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язується за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу.

Ухвала суду, слідчого судді щодо застосування запобіжного заходу особистої поруки підлягає негайному виконанню після її оголошення та оскарженню не підлягає (ст. 205 КПК).

Контроль за виконанням зобов'язань про особисту поруку здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду — прокурор.

У випадку відмови поручителя від взятих на себе зобов'язань, він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший [11, с.890].

Застава (ст. 182 КПК) — це запобіжний захід, суть якого полягає у внесенні коштів заставодавцем у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави

в разі невиконання цих обов'язків.

Застава є одним з ефективних засобів, в основу якого покладено економічну заінтересованість у збереженні грошової суми та моральні зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого перед іншими фізичними або юридичними особами, які виступили заставадателями. За своїм змістом застава спрямована на досягнення конкретної мети — забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків. Але в окремих випадках можливе звернення судом суми застави і на виконання вироку в частині майнових стягнень [3].

Заставадателями можуть бути:

- підозрюваний, обвинувачений;
- фізичні або юридичні особи.

При цьому, ч. 2 ст. 182 КПК визначає, що заставадателями не може бути юридична особа державної або комунальної власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АРК, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить державному, комунальному суб'єкту господарювання. У науковій літературі обґрунтовано звертається увага також на те, що заставадавець повинен заслуговувати на довіру (за аналогією з поручителем). Інакше заставадателями може виступити співучасник чи організатор злочинної організації [5, ст. 91].

В п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1999 року № 6 “Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу” вказано, що якщо застава вноситься не підозрюваним чи обвинуваченим, а іншою особою, то повинні чітко фіксуватися дані про цю особу – прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце проживання чи перебування, а у випадках, коли заставадателями є юридична особа – її найменування, місцезнаходження, необхідні банківські реквізити, а також дані про особу її представника і документ, яким підтверджуються його повноваження. В останньому випадку повинні долучатися документи про правомірність виділення підприємством, установою чи організацією відповідної суми для використання як застави [9].

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених в ст. 177 КПК. Розмір застави повинен в достатній мірі гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього [11, с. 893].

Розмір застави визначається у таких межах (ч.5 ст.182 КПК):

- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, — від 5 до 20 РМЗП;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, — від 20 до 80 РМЗП;
- щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, — від 80 до 300 РМЗП.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує 80 чи 300 РМЗП відповідно.

У той же час, слід зауважити, що згідно з даними узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження вбачається, що підставами для відмови в задоволенні клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді застави є недоведеність обставин, що свідчать про існування ризиків, передбачених п. 5 ст. 177 КПК та недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів [12].

Домашній арешт (ст. 181 КПК) полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Він є новелою у чинному КПК. Суть домашнього арешту полягає в тому, що за наявності достатніх підстав для обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту за рішенням слідчого судді, суду встановлюються обмеження, пов'язані зі свободою пересування поза межами житла цілодобово чи у визначений період часу.

Вибір виду обмеження визначається з врахуванням вагомості наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкості покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; віку та стану здоров'я, репутації, майнового стану, наявності судимостей у підозрюваного, обвинуваченого та інші обставини, які визначені в ст. 178 КПК України [10, с. 8–9].

Під час досудового розслідування кримінальних проступків запобіжний захід у вигляді домашнього арешту не застосовується (ст. 299 КПК).

Домашній арешт застосовується за умови, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Юридична підстава застосування – ухвала слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Строк тримання особи під домашнім арештом:

не може перевищувати 2 місяців;

може бути продовжений слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора до 6 місяців (сукупний строк), в межах строку досудового розслідування [4].

Тримання під вартою (ст. 183 КПК) є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим в ст. 177 КПК. Винятковість цього запобіжного заходу обумовлена тим, що відповідно до п. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про

громадянські та політичні права 1966 року “тримання під вартою осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом”. Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який суттєво обмежує конституційне право людини на свободу та особисту недоторканність. Будучи природним, воно має бути забезпечено підвищеним захистом у сфері кримінального судочинства, а тому й може бути обмежене лише при дотриманні загально правових принципів, виходячи із критеріїв розумності та необхідності [8].

Суть запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою полягає в обмеженні особистої свободи підозрюваного, обвинуваченого через поміщення їх до спеціальної установи.

Висновки. Якщо особу підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, до неї на період досудового слідства можуть бути застосовані певні обмеження — запобіжні заходи. Дія обраного запобіжного заходу може бути поширена й на стадію судового провадження. Суд може обрати один із наступних запобіжних заходів:

особисте зобов’язання — підозрюваному (обвинуваченому) під розпис повідомляють покладені на нього обов’язки, які він зобов’язується виконувати;

особиста порука — люди, які заслуговують довіри суду, письмово заявляють про те, що ручаються за виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов’язків;

застава — вноситься певна сума грошових коштів, яка гарантує виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов’язків; внести заставу може будь-хто: родичі або знайомі, адвокат, а також юридична особа (наприклад, роботодавець, якщо це не державна установа) тощо;

домашній арешт — підозрюваному (обвинуваченому) забороняється залишати своє житло цілодобово або у певний період доби;

тримання під вартою — застосовується як винятковий захід до певного кола осіб, коли більш м’які заходи не можуть бути застосовані; при цьому суд зобов’язаний визначити розмір застави, при внесенні якої особу мають звільнити (з цього правила робиться виняток, у разі звинувачення у насильницьких злочинах та злочинах, що спричинили смерть людини, а також при порушенні умов застави, призначеної раніше).

Як ми знаємо, з прийняттям нового КПК України з’явилося багато змін, які в першу чергу, стосуються більш гуманного ставлення до підозрюваних і обвинувачених. Відповідно найбільш м’яким запобіжним заходом є особисте зобов’язання, а найбільш суворим — тримання під вартою.

Виключною (єдиною) метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього процесуальних обов’язків. Застосування запобіжних заходів завжди пов’язане із необхідністю запобігти наступним ризикам:

невиконання взятих на себе процесуальних обов’язків;

переховування від органів досудового розслідування або суду;

знищення, приховування або спотворення доказів;
незаконний вплив на учасників судового процесу;
перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином;
вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження
вчинення правопорушення підозрюваним (обвинуваченим), у якому ця особа
підозрюється.

Чинний КПК України визначає нову концепцію порядку застосування
запобіжних заходів, зокрема реалізовано принцип змагальності сторін через
участь підозрюваного, обвинуваченого, захисника під час вирішення судом
питання про застосування запобіжних заходів, а також наділення їх
відповідними процесуальними правами.

Список використаних джерел

1. **Грошевий Ю. М.** Підстави обрання запобіжних заходів за новим
КПК України / Грошевий Ю. М., Шило О. Г. // Юридичний часопис
Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 1.

2. **Галимов Э. Р.** Применение мер пресечения в судебных стадиях
уголовного процесса : монография / Галимов Э. Р., Муртазин Р. М.,
Шагиева З. Х. — М. : Юрлитинформ, 2013. — 168 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний
коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. —
К. : Юстиніан, 2012. — 1224 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про
внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям
Кримінального процесуального кодексу України». — К., 2016. — 376 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від
13 квітня 2012 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради
України. — 2013. — № 9–10, 11–12, 13. — Ст. 88.

6. **Лобойко Л. М.** Кримінальний процес : підручник /
Л. М. Лобойко. — К. : Істина, 2014. — 432 с.

7. **Лобойко Л. М.** Реформування кримінально-процесуального
законодавства в Україні (2006-2011 роки). Частина 1. Загальні положення і
досудове провадження : монографія / Л. М. Лобойко. — К.: Істина, 2012. —
288 с.

8. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: від 16
грудня 1966 р. [Електронний ресурс] / Організація Об'єднаних Націй. —
Режим доступу:
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043/print1455725462333009

9. Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу :
Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1999 р. № 6 //
Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 3.

10. **Смітєнко З. А.** Домашній арешт як запобіжний захід в
кримінальному судочинстві / Смітєнко З. А., Романовський В. // Іменем
закону. — 1996. — № 21(4897). — С. 8–9.

11. **Туманянц А. Р.** Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / Туманянц А. Р. // Форум права : електронне фахове видання. — 2012. — № 2. — С. 896–901.

Анотація

У статті проведено порівняльний аналіз запобіжних заходів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, мету та підстави їх застосування, а також обставини, які враховуються під час обрання запобіжного заходу.

Annotation

This article provides a comparative analysis preventive action under the current Criminal Procedural Code of Ukraine, the purpose and basis of their application, and the circumstances are taken when selecting preventive action.